

Jadran Ferluga

BIZANTINSKO PODEŽELJE V »SPOMINIH IN NASVETIH« TESALSKEGA VELEPOSESTNIKA XI. STOLETJA

Predavanje na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani 22. maja 1992

Uvod

Bizantinsko cesarstvo je v XI. stoletju preživelo globoko krizo tako na družbeni kot na politični, etnični in vojaški ravni. To je bila doba, ki je v sebi nosila tako staro in umirajoče, kot tudi tisto, kar se je porajalo novega in obetajočega, karakterizirano s težkimi boji in ogromnimi naporji za obrambo države.

Ko je leta 1025 umrl cesar Vasilij II., je bilo videti, da je cesarstvo doseglo vrhunec politične in vojaške moči: meje so bile na Vzhodu in Zahodu razširjene in ojačane, vojska je varovala skoraj nepretrgani mir, fevdalne centrifugalne sile so bile premagane in so mirovale. Kriza se je začela pod nasledniki Vasilija II. in na videz tako trdna, močna in solidna stavba je kmalu pokazala, kako slabi in šibki so bili njeni družbeni in gospodarski temelji. Navedel bi klasično mnenje Ostrogorskega: »Propadanje kmečkih in vojaških posestev se nadaljuje s povečano hitrostjo, obrambna moč bizantinske države pojema, davčni dohodki se krčijo, davčna in socialna sestava cesarstva se bistveno spremeni. Zmaga fevdalnega plemstva je popolna in zdaj je bilo samo vprašanje, katera skupina višjega stanu bo prevagala: civilna ali vojaška aristokracija. Zgodovina naslednjih desetletij, ki je na prvi pogled samo skupek dvornih spletk, je rezultat srditih bojov tekmujočih strank – civilnega plemstva in pokrajinske vojaške aristokracije. Spočetka je vojaško plemstvo samo po sebi močnejše, toda oslabiljeno od bojov iz časa Vasilija II. je potisnjeno v ozadje in glavno besedo dobi uradniška aristokracija. Njena premoč da glavno obeležje obdobju, ki se zdaj začenja. Dvorne spletke in intrige so morda najbolj očitna, toda samo zunanja poteza te dobe. Najvažnejše njene manifestacije pa so kulturni razcvet prestolnice na eni ter propadanje vojaške moči cesarstva na drugi strani«. ¹ Množične vstaje nezadovoljnega prebivalstva in podjarmljenih narodov, upori na mejah in v provincah in vstaje generalov so vzporeden pojav te razburkane dobe; to je samo še poglobilo krizo in je za usodo bizantinske države bilo dosti bolj pomembno od dvorskih spletk, na katere je dolgo starejše zgodovinopisje postavljalo poudarek.

Razmere so se poslabšale za časa vlade cesarja Romana III. Argira (1028–1034), ko so vpeljeni novi in daljnosežni gospodarski ukrepi: pod pritiskom veleposestnikov je odpravljen *alilengion* – ἀλλήλεγγιον, davčna doklada za zanemarjeno kmečko zemljo, ki jo je bil Vasilij II. naprtil veleposestnikom, ² eden temeljev srednjebizantinskega davčnega sistema. To je bila zelo velika pridobitev za veleposestnike, ki je pomembno pospešila prehod malih posestnikov, svobodnih kmetov in vojakov v *parike*, to je v podložne kmete na posestvih plemstva in samostanov. Ta ukrep je s svoje strani poglobil krizo in vlada vplivnega evnuha Ivana Orfantrofa, ki je v svojih rokah imel celotno vodstvo cesarstva, je z uvajanjem nenaavadnih in visokih davkov in dajatev nadalje poslabšala obstoječe napete in težke razmere. Ukrepi močno centralizirane vlade evnuha Orfantrofa so zadeli tudi interese plemstva, predvsem vojaškega, imeli pa so katastrofalne posledice za male posestnike in podložne kmete. S časom se je kriza poglobila. K temu je prispevalo mnogo novega: med drugim so povečane imunitetne pravice veleposestnikov, razširjena je navada dajanja davkov v zakup, *nomisma* je postopoma izgubljala na vednosti.

Gospodarsko propadanje je imelo za posledico, da je vojaška moč cesarstva oslabela, da se je število vojaških posestev v znatni meri zmanjšalo; vojaško službo stratiotov, poznano

¹ G. Ostrogorski, *Zgodovina Bizanca*, Ljubljana 1961 (= Ostrogorski, *Zgodovina*), 309.

² Ostrogorski, *Zgodovina*, 310 in op. 4; J. Ferluga, *Bizantinska družba in država*, Ljubljana 1990 (= Ferluga, *Biz. družba*), 51, 57, 66.

pod imenom *stratia* – στρατιά, je postopoma nadomestila dajatev v denarju (kar pa je bil starejši pojav), ker so za povečano število najemnikov bila potrebna vedno večja denarna sredstva, medtem ko je tematska provincijska vojska starega tipa slabela in se izgubljala.³ Na mejah so razmere bile vedno težje in nove nevarnosti so grozile od krize oslabei državi. Na Vzhodu so se namesto Arabcev pojavili Turki-Seldžuki, v Italiji so napredovali Normani; Balkanu so grozili Rusi, Pečenegi, Ogrji in Uzi in za njimi so že nastopali Kumani. Tudi tako imenovani »vazali« so se upirali, med njimi na primer Duklja ali Zeta, ki se je znebila bizantinskega jarma v prvi polovici stoletja. V notranjosti države so vstaje generalov še bolj zaostriale razmere ter se je začela doba bojev za oblast v državi, ki je trajala skoraj neprenehoma do osmega desetletja stoletja.⁴

Sredi stoletja so se pojavili novi gospodarski problemi, predvsem finančni: poslabšala se je kakovost zlatnika. Bizantinska *nomizma*, ki je do XI. stoletja bila stabilna denarna enota na tedanjem svetovnem tržišču, je začela vedno bolj izgubljati vrednost in je proti koncu 70-ih let bila močno razvrednotena. Čistost bizantinskega zlatnika se je spustila od 23 karatov iz prvih desetletij stoletja na 9 za vlade cesarja Nikiforja Votanijskega (1078–1081); klasičen bizantinski zlatnik je bil namreč sestavljen iz 38% zlata, 55% srebra in 8% bakra.⁵

Vojaška moč je, kot rečeno, vedno bolj propadala: na začetku druge polovice stoletja ni skoraj več obstajala bizantinska vojska; stara tematska armada je izginila in polke so sestavljali tujci. Zraven Kapadokijcev, Bolgarov in Makedoncev so bili Varjagi, Rusi, Arabci, Franki, Nemci, Alani, Abasgi, Pečenegi, Uzi, Kumani, tudi Turki in drugi. Čete niso bile vedno zanesljive, z lahkoto so prestopale na drugo stran, k sovražniku; za večjo mezdo bi podprle proticesarja ali uporniškega vodjo. Bizantinska vlada je najela cele vojaške kontingente, med katerimi so trije Normani odigrali večjo vlogo: Hervé, Crispin in Roussel de Bailleul.

Ta kratek pregled nekaterih važnejših aspektov notranjega razvoja Bizantinskega cesarstva predstavlja splošen okvir za boljše razumevanje spominov in nasvetov Kekavmena iz Tesalijske.

Kekavmen, njegova biografija in spis

Kekavmen spada med najzanimivejše in prav gotovo najoriginalnejše bizantinske pisce. Njegovo delo je poznano na podlagi samo enega edinega rokopisa, ki ga je ruski bizantolog V.G. Vasilevskij odkril v moskovski Sinodalni biblioteki in objavil v izvlečku leta 1881, skupaj z V. Jernstedtom pa v celoti leta 1896.⁶ Ker je rokopis sestavljen iz dveh delov, sta se takoj postavili dve vprašanji. Prvo: je avtor prvega dela, namreč *Strategikon*, tudi avtor drugega dela, namreč *Svarilnega govora za cesarja*. Drugo vprašanje izvira iz prvega: kdo je avtor odnosno kdo sta avtorja, če gre za dve deli in ne za samo eno. O tem se razpravlja v zgodovinski opombi, če več kot stoletje, namreč od leta 1881, ko je Vasilevskij prvič objavil izvlečke iz rokopisa, opremljene z obširnimi in zanimivimi komentarjem. Danes se zdi, da ni več dvomov, in na podlagi idej, mnenj in misli, iznešenih v obeh delih, mislimo, da je deli napisal en sam avtor.⁷

Izdajatelji so delu dali naslov *Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris De officiis regis libellus*; Vasilevskij ga je, izhajajoč iz vsebine teksta, imenoval *Sovety i rasskazy vizantijskago*

³ P. Lemerle, *Esquisse pour une histoire agraire de Byzance*, *Rev. Histor.* 220 (1958), 43–70.

⁴ J. Ferluga, *Aufstände im byzantinischen Reich zwischen den Jahren 1025 und 1081. Versuch einer Typologie*, *Rivista di studi bizantini e slavi* V (1983), 137–165.

⁵ C. Morrisson, *La dévaluation de la monnaie byzantine au XIe siècle. Essai d'interprétation*, *Travaux et mémoires* 6 (1978), 6.

⁶ *Izvlečki*: V. Vasil'evskij, *Sovety i rasskazy vizantijskago bojarina XI v.*, *Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosveščenijskago* 215 (jun 1881), 242–299; 216 (jul 1881), 102–117; (avgust 1881), 316–357. *Prva celotna izdaja*: *Cecaumeni strategicon et incerti scriptoris De officiis regis libellus*, edd. B. Wassiliewsky – v. Jernstedt, St. Petersburg 1896 (ponatis Amsterdam 1965) (= *Strat.*); citati v tekstu so po tej izdaji, ker je lažje dostopna od: *Sovety i rasskazy Kekavmena*. *Sočinenie vizantijskogo polkovodca XI veka. Podgotovka teksta, vvedenie, perevod i kommentarij* G. G. Litavrina, Moskva 1972 (= Litavrin, Kekavmen). *Prevodi*: *Vademecum des byzantinischen Aristokraten. Das sogenannte Strategikon des Kekaumenos, übersetzt, eingeleitet und erklärt von H. – G. Beck, Graz – Wien – Köln 1956* (= Beck, *Vademecum*); *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, III, Beograd 1966 (= VIINJ; III), s. v. Kekavmen, 189–217 (J. Ferluga).

bojarina XI veka. Kasneje so Gióny,⁸ Beck in Lemerle⁹ opominjali, da naslov *Strategicon* ne odgovarja popolnoma vsebini in da verjetno sam avtor ne bi bil dal takšnega naslova svojemu spisu. Naslov namreč ustreza samo enemu delu vsebine, resda važnemu, v katerem se avtor obrača strategom. Prav tako ni točno, da se avtor obrača samo na sinova, ker spominja tudi stratege, sodnike in druge. Vprašanje naslova ne bi smelo zmanjšati važnosti in pomembnosti vira. Beck imenuje spis *Vademecum des byzantinischen Aristokraten*, Lemerle pa *Conseils et Récits* in tako se je v bistvu vrnil na naslov, ki ga je pred 100 leti dal Vasilevskij.

Prvi in drugi del vsebujeta razen vojaških nasvetov in opisov dogodkov ne malo pre-mišljevanj o vsakdanjem življenju v XI. stoletju na podeželju, ki je drugače nepoznano iz drugih virov. Skoraj vsi bizantinski pisatelji gledajo na dogodke v državi iz prestolnice, iz Carigrada, ter jih iz te perspektive opisujejo in zelo redko obračajo pozornost na provinco. Delo je napisal človek, ki je bil s celotnim svojim bitjem vezan za ožjo domovino; pisal je na temelju izkušenj, ki jih je osebno doživel v notranjosti in na mejah države ali na podlagi družinskih dokumentov in pripovedovanj drugih. Čeprav je napisano v pogosto robatem stilu in jeziku, kakor so ga govorili na podeželju, ali pa prav zaradi tega, je to delo redka izjema v bizantinski literaturi ter posebne vrednosti in pomembnosti. Delo se odlikuje tudi zato, ker avtor opisuje dogodke, ki jih je sam doživel, prizore vsakdanjega življenja, katerega je bil sam deležen. Večkrat uporablja originalno dokumentacijo. Ne zanimajo ga prazni govori. Nasprotno, zapisal je: *opisal sem, kar sem storil in pretrpel, videl in se naučil*.¹⁰ *Sestavil sem zate, piše na drugem mestu, stvari, ki niso v drugem »Strategikonu« ali v drugi knjigi, in to sem napisal na osnovi svojih osebnih premišljevanj in resnične izkušnje*.¹¹ Primere je vzel delno iz družinskega arhiva, predvsem pa iz dobe, v kateri je živel, namreč od vlade Vasilija II. do konca šestega desetletja XI. stoletja. Pogosto se sklicuje na osebno izkušnjo in začenja odstavke z *jaz sem torej videl* ali pa z besedami še *mnogo bi bilo treba reči o tej stvari* ali pa *spoznal sem mnogo oseb, jaz sovražim te stvari in nikoli nisem hotel*.¹²

O družini Kekavmena je malo poznano: praded našega avtorja je bil patrikij Sembat Kichnatzi, ki ga omenja napis v gruzinskem mestu Ergek, severo-zahodno od današnjega Erzeruma. Zanimivo je, da *sembat* pomeni v gruzinskem jeziku *ogorel*, kar popolnoma ustreza grškemu *kekaumenos*. Patrikij Sembat Kichatzi je bil v stikih z bizantinsko vlado in spada v generacijo, rojeno v začetku X. stoletja. Grigor, Kekavmenov ded, je bil najprej *toparch*, to se pravi oblastni gospodar gruzinske oblasti Taik; od 80-ih let X. stoletja se omenja kot strateg, torej namestnik bizantinske province Helade s sedežem v Larisi; na začetku XI. stoletja je bil zopet v Egreku, morebiti kot poglavar pokrajine, postavljen od Vasilija II. po osvojitvi novih teritorijev na Vzhodu. Kekavmenov oče, drugače popolnoma nepoznan, je živel delno v Carigradu, delno na svojem posestvu in je bil leta 1067 še živ.

O samem avtorju, Kekavmenu, izvemmo samo, kolikor piše o sebi v svojem delu: leta 1040 se je udeležil bojov na Balkanu proti Petru Odeljanu, leta 1042 je bil prisoten v Carigradu, ko je bil odstavljen in oslepljen cesar Mihael V. Kalafat; imel je upravne funkcije v Heladi, morda je bil tam namestnik.¹³ Bil je prav gotovo pripadnik vojaške fevdalne provincijske aristokracije, ki se je tedaj borila za oblast v državi s civilnim plemstvom.¹⁴

Kekavmenova družina je bila v sorodstvu z Nikolici, eno od največjih in najpomembnejših tesalskih družin iz Larise. Kekavmen jih pogosto omenja v svojem spisu, a pri vsem

⁸ M. Gyóni, L'oeuvre de Kekaumenos, source de l'histoire roumaine. Revue d'histoire comparée 23 (1954), 101–102.

⁹ Beck, *Vademecum*, 16–17; P. Lemerle, *Prolegomènes à une édition critique et commentée des «Conseils et Récits» de Kékaumenos*, Bruxelles 1960 (= Lemerle, *Prolegomènes*), 18–19.

¹⁰ *Strat.*, 76/6–7.

¹¹ *Strat.*, 19/23–26.

¹² *Strat.*, 4/12–13; 7/5 in 20–21; 52/7; 53/25; 63/24; 94/18–19; 99/1–2; potem 56/28; 37/29–30; 46/22–23; 60/18–20; 61/23–24. Cfr. J. Ferluga, Kekavmen i njegovi izvori, Zbornik Filozofskog fakulteta. Spomenica Viktora Novaka, knj. VII/1, Beograd 1963, 185–196.

¹³ Lemerle, *Prolegomènes*, 20–24; VIINJ, III, 189–190.

¹⁴ Za moje gledanje na to cfr. VIINJ, III, 190; tako tudi G. G. Litavrin, Byl li Kekavmen, avtor »Strategikona«, feodalom? Vizantijskie očerki, Moskva 1961, 217–240, medtem ko Lemerle, *Prolegomènes*, 80, smatra da opisi ustanov, ki jih je dal Kekavmen, niso karakteristični za fevdalno ureditev, pač pa za sistem, v katerem je vse odvisno od cesarja.

obilju podatkov so odnosi med obema družinama še vedno nejasni. O Nikolicih vemo sledeče: Nikolica I. je bil za časa cesarja Romana II. (959-963) duks Helade in domestik Ekskubitov Helade, leta 976 je bil postavljen na čelo Vlahov v Heladi. Njegov sin Nikolica II., verjetno od leta 983 namestnik Helade, je, po dolgem obleganju, predal leta 985 Lariso Samuelu. Nikolica III. Delfinas je bil protospatar, stopil je proti svoji volji na čelo vstaje v Tesaliji leta 1066, bil preganjan v Amasijo, mesto v Mali Aziji, in se odtod leta 1068 vrnil v Lariso.¹⁵

Zgodovinski podatki

V poštev so vzeti opisi tistih zgodovinskih dogodkov, kjer pisatelj poroča nekaj novega in nepoznanega iz drugih virov ali pa so pomembni za zgodovino družine Kekavmena in njega samega.¹⁶

1. Praded po očetovi liniji našega avtorja, toparh armenskega mesta Dvin, je uspel zavzeti z zvijačo bizantinsko trdnjavo v Veliki Armeniji, ki ji je načeloval grški strateg. Zgodba, ki je drugače nepoznana, se je zgodila v tretji četrtini X. stoletja.

2. Ded Kekavmena je bil poveljnik Larise v Tesaliji in se je več let uspešno branil napadov *tirana* Samuela. Ko ga je cesar Vasilij II. odpoklical in na njegovo mesto postavil drugega, manj sposobnega komandanta, se je zaradi lakote mesto predalo Samuelu. To se je dogajalo leta 985 ali 986 in Kekavmenov ded je bil torej strateg v Larisi od leta 976 do 985. Podatke je avtor verjetno črpal v družinskem arhivu, kjer je našel dedovo pismo cesarju in morda njegov odgovor.

3. Nikolico, s katerim je bil Kekavmen v sorodstvu, je cesar Roman II. (959-963) imenoval za duksa in poveljnika Ekskubitov Helade. Ko pa je bil na to mesto postavljen neki zapadnjak po imenu Peter, je Nikolica postal komandant Vlahov Helade. Tudi to je vzeto iz družinskih dokumentov, namreč iz pisma cesarja Nikolici. Tu mu cesar naznanja, da je prišel k njemu tujec visokega rodu, Peter, in da ga ni, ker je pač tujec, postavil za stratega, da ne bi ponižal Grkov; imenoval ga je samo za domestika Ekskubitov. Tako je bil previden cesar nasproti tujcem, poudarja avtor, čeprav je bil še zelo mlad.

4. Dimitrije Polemarch, ded avtorja po materi je, ko je bil poglavar nekje v centralni Grčiji, osvojil sosednjo močno trdnjavo Servijo, ki jo je čuval bizantinski strateg Magirin. Postavil mu je zasedo, ujel je njega in njegove pomočnika, ko so prišli v podnožje trdnjave, da bi se kopali, in trdnjava je morala pasti. Do padca Servije je prišlo pred koncem X. stoletja; tedaj je bil ded avtorja na strani Samuela, je po bizantinski zmagi 1018/19 prestopil na zmagovito stran in cesar Vasilij II. mu je dodelil častni naslov *patrikija* in položaj *mistika*.¹⁷

5. V teku vojne Vasilija II. proti Samuelu je bizantinska vojska brezuspešno oblegala Moreio, trdnjavo med Plovdivom in Sofijo. Dogodek, drugače nepoznan, je verjetno iz leta 986.

6. Na ta način je porfirorodni gospod cesar Vasilij II. ujel 14.000 Bolgarov v okraju Zagorje, v času ko je nad njimi vlada izvrsten vojskovodja Samuel. Avtor obravnava bitko pod Belasico, poznano tudi kot bitko v Klidionu (29. julija 1014), kjer je po Skilici padlo 15.000 Samuelovih vojakov.¹⁸ Nepričakovan je atribut *στρατηγικώτατος* (= izvrsten vojskovodja za Samuela), superlativ od *στρατηγικός*.

7. Senaherim, kralj Vaspurkana, države na Kavkazu, je odstopil svojo deželo Vasiliju II., za to pa je dobil samo častni naslov *magistra*.¹⁹ Po Skilici²⁰ naj bi bil leta 1016 postal patrikij in strateg Kapadokije in dobil velika posestva. Armenski viri potrjujejo opis Skilice.

¹⁵ Lemerle, *Prolégomènes*, 41-56; VIINJ III, 192-193.

¹⁶ Lemerle, *Prolégomènes*, 56-75; VIINJ III, 194-217.

¹⁷ *Patrikij* je titula, vpeljana od Konstantina Velikega; od Justinijana I. so jo imeli vsi *illustres*; patrikiji so sestavljali najvišji sloj senatorjev; omenja se zadnjič v XII st. *Mistik* je funkcija iz časa Vasilija I. (867-886); imele so jo osebe, ki so uživale zaupanje cesarja, niso pa bili nikoli osebni tajniki cesarja; mistik je bil na čelu urada - *sekretion* - kjer so izdajali razsodbe; po poklici je bil pravnik in kot tak je tudi napredoval v službi (cfr. N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972 [= Oikonomidès, *Listes*], 294-295 in 324).

¹⁸ Ioannis Scylitzae *Synopsis historiarum*, rec. Io. Thurn, Berolini et Novi Eboraci 1973 (=Skylitzes), 348/25-349/39.

¹⁹ *Magister*, nekdanji *magister officiorum*, najvišji civilni uradnik poznorimske dobe, ki je izgubil največji

8. Apezalrah, arabski *filarh*, je prišel za vlade cesarja Romana III. Argira (1028–1034) na obisk v Carigradu in je bil lepo sprejet na dvoru ter se vrnil domov; ko je drugič obiskal bizantinsko prestolnico, so ga zadržali in so mu šele po dveh letih dovolili, da se vrne v svojo deželo. Sledi avtorjev komentar: *Kdor hodi po hoduljah, pade kot žrtev svoje umetnosti*. Zaključek je: če hočeš obiskati cesarja in se pokloniti njegovemu veličastvu, razen tega obiskati svete cerkve in občudovati ceremonial v cesarski palači in red v mestu, stori to samo enkrat, ker boš drugače sluga in ne prijatelj.

9. Dobronja, *arhont* in *toparh* v mestih Zadar in Salona v Dalmaciji, je bil trikrat v Carigradu, da se pokloni cesarju: prvič ga je Roman III. Argir (1028–1034) lepo sprejel, mu dal darila in izkazal čast ter ga poslal domov; drugič ga je cesar zopet dobrohotno sprejel, ampak bolj skromno kot prvič ter se je lahko vrnil v svojo deželo; za vlade Mihaela IV. Paflagonca (1034–1041) so Dobronjo ob tretjem obisku dvoru zaprli in njegovo pokrajino zasedli. Ujeli so tudi njegovo ženo in sina in ju oba vrgli v carigrajsko glavno ječo, kjer sta Dobronja in njegova žena umrla za časa cesarja Konstantina IX. Monomaha (1042–1054), medtem ko je sin, od vseh prezrt, komaj uspel zbežati. Zgodba ustreza v bistvu dogodkom v Dalmaciji, poznanim iz drugih virov, čeprav se nekatere podrobnosti ne morejo pojasniti.²¹

10. Harald Hardradi, kasnejši norveški kralj, je za vlade Mihaela IV. Paflagonca (1034–1041) prišel v Bizanc z »družino« 500 vojakov. Cesar ga je poslal najprej na Sicilijo proti Arabcem, potem pa na Balkan, kjer se je skupaj z Kekavmenom boril proti Petru Odeljanu. Za vojne zasluge je dobil tituli *maglavita* in *spatarokandidata*.²² Konstantin IX. Monomah (1042–1054) mu ni dovolil vrnitve v domovino, pa je Harald na skrivaj zbežal in na Norveškem vladal kot kralj. Harald je prišel v Bizanc po letu 1030 in tu ostal do leta 1046; bil je kralj najprej s stricem Magnusom, od leta 1047 je vladal sam do smrti (1066). Kekavmenovi podatki o Haraldu pred prihodom v Bizanc in po vrnitvi na Norveško niso točni, kar je tudi razumljivo; opis njegove dejavnosti v službi bizantinskih cesarjev pa je podan s točnostjo in verodostojnostjo, ki odlikujeta celo Kekavmenovo delo. Kekavmen konča zgodbo o Haraldu z opazko: *On (namreč Harald) se sploh ni jezil, da je postal samo maglavit in spataronadidat, nasprotno, tudi kot kralj je ohranil Grkom zvestobo in ljubezen*, kar je tudi zgodovinsko točno.

11. Mihael IV. Paflagonec (1034–1041) je bil nizkega rodu, a je imel velike vrline. Nekateri butci trdijo, da je bil iz plemenite družine. *jaz pa pravim, da so vsi ljudje otroci enega človeka, namreč Adama, kralji prav tako kot visoka gospoda in berači*. Ivan Orfanotrof, cesarjev brat, ki je bil vsemogoč na dvoru, je dovolil svojim sorodnikom, da se obogatijo na nedovoljen način. Čeprav ni cesar, odličen in ugleden človek, o tem nič vedel, je nezadovoljstvo naroda proti njemu raslo in vsi so želeli zatrti njegov rod. To se je kmalu tudi zgodilo. Cesar je umrl v miru in nasledil ga je njegov nečak, Mihael V. Kalafat (1041–1042). Proti njemu se je dvignilo celo mesto *pod pretvezo*, da je svojo teto, cesarico Zoo, ženo Mihaela IV., poslal v izgnanstvo. Tako sta bila v enem samem dnevu cesar in njegov rod zatrti. Namesto njega je postal cesar Konstantin IX. Monomah (1042–1054), ki je bizantinsko cesarstvo uničil in opustošil. To je zanimivo pričevanje osebe, ki je bila navzoča pri vstaji v Carigradu 20. aprila 1042, ko so Mihaela IV. strmoglavili s prestola in oslepili. Kekavmen je naklonjen Mihaelu IV., ne pa Konstantinu IX. Njegove ocene se razlikujejo od domnev drugih piscev te dobe, pred vsem od onih Psela, slovitega filozofa, zgodovinarja in državnika te dobe. Kekavmen prikazuje izgnanstvo cesarice Zoe kot navadno pretvezo za vstajo proti Mihaelu IV., medtem ko je treba prave vzroke iskati v Orfanotrofovi neizprosni fiskalni politiki in njegovih brezobzirnih metodah upravljanja. Kekavmen izkoristi priliko, da

del pristojnosti v VIII st.; od VIII–IX st. obstojata dva *magistra*, ki sta svetnika cesarja; časten naslov od IX st., obstoja do XII st. (cfr. Oikonomidès, Listes, 294).

²⁰ Skylitzes, 354/94–355/4.

²¹ J. Ferluga, Vizantiska uprava u Dalmaciji, Beograd 1975 (= Ferluga, Dalmacija), 95–115.

²² *Maglaviti* so bili cesarska straža, ki je dobila ime po *μαγλάβιον* namreč debeli palici, oboroženi so bili tudi z meči ali z dvoreznimi sekirami; omenjajo se prvič proti koncu VIII st. in izginjajo na koncu XII; v začetku je to bila služba, proti koncu pa časten naslov, titula. *Spatarokandidat* je bila titula, sestavljena od *spatharhos* (= ki nosi meč) in *kandidat*, oba izraza za cesarsko stražo; omenja se prvič v IX st., izgubi se v XI (cfr. Oikonomidès, Listes, 328 in 297).

cesarju svetuje, naj budno nadzira delovanje svojega *prvega človeka*, torej predsednika vlade, in previdno pretehta nasvete okolice.

12. Vasilij Peditas, *katepan*, bizantinski namestnik Sicilije, si je vzel nekaj dni počitka in se predal igranju tako imenovane *table*, neke vrste dame. Cesarja so o tem obvestili ter mu je pisal: *Kakor je zvedelo moje cesarstvo – ἡ βασιλεία μου – srečno igraš table*. Temu sledi komentar Kekavmena, da se niso več spominjali njegovih številnih zaslug, ampak samo še te brezpomembne malenkosti. Anekdota spada v čas bizantinske ekspedicije proti Arabcem na Siciliji, kmalu po letu 1040, ki je opisana tudi v kroniki Skilice.²³ Po kroniki sta vrhovni komandant, admiral Štefan, in *prepositos*²⁴ Vasilij Peditas izgubila vse, kar je bil vojskovodja Georgij Maniakes osvojil, ter je Vasilij zbežal v Južno Italijo; ni pa zabeleženo, da je bil Vasilij Peditas *katepan* Sicilije.

13. Odeljan, *toparh* Bolgarov, je osvojil primorsko mesto Demetrijado v Heladi in postavil za komandanta garnizona starega in izkušenega vojaka Ljutovoja iz Devola (v *bolgarskem jeziku se strateg imenuje čelnik – τζελνίκος*).²⁵ Ta je bil lahkomišeln in ni skrbel za obrambo mesta, pa so o tem prebivalci obvestili duksa, namestnika Soluna, ki je poslal ladje in vojake. Ko so prišli blizu mesta, so prebivalci zajeli Ljutovoja in njegove vojake in jih predali Bizantincem. Zavzetje Demetrijade ni poznano iz drugih virov, a se je verjetno zgodilo leta 1040 po bitki pri Tebi v Ftiotidi.²⁶

14. Alusijan je prišel z veliko vojsko pred Solun in je začel takoj napadati mesto, ne da bi pred tem uredil svoj tabor in odpočil čete. Ko so prebivalci mesta to opazili, so jih napadli in težko porazili. Mnoge so ubili, druge ujeli, Alusijan pa je odvrget oklep ter pobegnil. Alusijan je bil sin makedonskega cesarja Ivana Vladislava (1015–1018) in je bil po veliki bizantinski zmagi iz leta 1018/19 postavljen za stratega v Teodosiopoliisu na vzhodni meji cesarstva (danes Erzerum v Turčiji). Leta 1040 se je pridružil Petru Odeljanu, ki ga je poslal proti Solunu. Po Skilici²⁷ je Alusijan imel pod seboj 40.000 vojakov. Obleganje je trajalo šest dni, napad Soluncev je na belem konju vodil sveti Dimitrij, patron mesta. Skilica torej potrjuje napad Alusijana na Solun, a je Kekavmenov opis, kot vedno, realen in resničen, ker ne vključuje izmišljenega posredovanje svetnika, tipičnega za zgodovino številnih obleganj Soluna.

15. Ko se je cesar Mihael IV. (1034–1041) vojskoval proti *Bolgarom*, je osvojil *Triadico* (današnja Sofija) in napadel trdnjavo Bojan. Branilci so, prepričani v svojo hrabrost, zapustili trdnjavo in napadli Bizantince, a so premagani zbežali v mesto; skupaj z njimi pa je vstopil v mesto tudi sovražnik in ga osvojil. Dogodek ni poznan iz drugih virov in tako zvemo za še eno podrobnost o pohodu Mihaela IV. proti Petru Odeljanu, tokrat v predelih današnje Bolgarije.

16. Mihael, *katepan* Drača, je napadel Dukljo, kjer je vladal Štefan Vojislav, z vojsko, ki je štela več kot 40.000 vojakov, oplenil notranjost, ko pa se je vračal, so bile soteske, skozi katere je vstopil, zasedene in bil je ujet. *Morda je imel drugo pot, da se varno umakne, ampak iz nepremišljenosti, bolje rečeno iz neizkušenosti, je bil ujet*. Mislim da je tu opisan drugi bizantinski pohod proti Duklji in ga postavljam v leto 1042.

17. Katakalon Klazomenites, strateg Dubrovnika, je poskušal zajeti na zvijačen način toparha Duklje ter se mu je ponudil kot krstni boter za novorojenega sina. Dogovorila sta se, da se najdeta na morski obali v sredini med strategovo temo in toparhovo deželo. Katakalon je pripravil ladje, svojim ljudem ukazal, da ob danem znaku napadejo Vojislava, ga zvežejo in vržejo v ladjo. Isti načrt je imel toparh. Ko sta se našla na dogovorjenem mestu, je Vojislav prehitel bizantinskega stratega, ga ujel in zvezanih rok in nog odpeljal v Ston. *In z istimi zankami in mrežami, s katerimi je hotel ujeti, sporoča Kekavmen, je bil sam ujet, na sramoto*

²³ Skylitzes, 406/96–99 in 407/50.

²⁴ *Preposit*, najprej *preapositus sacri cubiculi* (= predstojnik svete [cesarske] spalnice), ki ima analogen razvojni proces kot *magister*; v IX–X st. obstojata dva s finančnimi, upravnimi in obrednimi funkcijami; časten naslov, ki se izgubi proti koncu XI st. (cfr. Oikonomidēs, Listes, 300).

²⁵ *Čelnik* odgovarja, po Kekavmenu, bizantinskemu strategu kot poveljniku mesta in njegove okolice. Izraz obstoja tudi danes med Vlahi v smislu poglavarja vlaške skupnosti (cfr. VIINJ, III, 206 in op. 40).

²⁶ Skylitzes, 411/54–56).

²⁷ Skylitzes, 412/88–414/26.

Romejev. Bilo je to nekje po letu 1042, ko je Štefan Vojislav končno zavrzel bizantinsko suverenost. Drugi viri ne poznajo te zgodbe.

18. Pet saracenskih ladij je *pred kratkim* pristalo blizu Dimitrijade. Gusarji so nastopili kot trgovci, ki prodajajo svoj plen, ujetnike in blago. Nevednost in lahkomišelnost prebivalcev, a tudi pohlep nekega mogočnika, ki je gusarjem dovolil trgovati takoj pod mestnimi zidovi, so gusarjem omogočili, da z zvijačo in brez boja osvojijo mesto. Opis je poln podrobnosti, ki jih je Kekavmen lahko zvedel samo od osebe, ki je bila prisotna pri dogodku. Bližje datiranje je nemogoče, ker drugi viri tega ne omenjajo, a prislov *pred kratkim* dopušča sklep, da se je to dogajalo okoli srede XI. stoletja.

19. Za vlade Konstantina IX. Monomaha je Serblas po ukazu cesarja odšel v Iberijo in Mezopotamijo, da pobere davke in uvede nove, kakšnih ljudje še niso doživeli. On je v tem uspel, ker je bil izredno strog, ljudje pa so s celimi družinami prebežali v Perzijo. Nato je perzijski cesar napadel Bizanc s celo svojo vojsko in to je *prineslo veliko zla in nesreče*. Zgodovinar Mihael Atalijat poroča, da je bila v Iberiji armada sestavljena iz domačih vojakov, ki so od države dobili zemljo, za katero niso plačali davkov, da je Konstantin IX. to ukinil ter da so nato vojaki dezertirali.²⁸ Oba pisca se torej dopolnjujeta. Podatki Skilice in Zonare, kronista iz prve polovice XII. stoletja, so krajši in manj precizni kot Kekavmenovi, saj je njegova družina izvirala iz Iberije.

20. O napadih Pečenegov Kekavmen piše na treh mestih.

a) Pečenegi so prišli v Bizanc in vsi vedo, koliko so storili, kar je vredno usmiljenja in solz. Pečenegi, turško pleme, so od XI. stoletja napadali Bizanc. Ker jih ni mogla več zaustaviti, jim je cesarska vlada odkazala zemljo za naselitev. Kmalu pa so zopet začeli ropati in pustošiti bizantinske pokrajine in je vlada morala uporabiti proti njim orožje. Tu je verjetno opisan pečeneški prehod zamrznjene Donave leta 1048.

b) Ko so Pečenegi ponovno napadli Bizanc, je Konstantin IX. poslal proti njim vojsko pod rektorjem²⁹ Konstantinom. Ta jih je napadel, ne da bi pred tem postavil tabor in odpočil čete in cesarska vojska je bila popolnoma poražena. Opisana je bitka pri Diampolicu iz leta 1049, v kateri je bila bizantinska vojska pod poveljstvom Konstantina Arianita, ki je imel naslov *magister*.³⁰

c) Konstantin IX. je poslal meniha Vasilija, *pronoitisa* Bolgarije, skupaj z *akoluthosom* Mihaelom³¹ proti Pečenegom. Ko sta se jim približala, sta iz neizkušenosti odlagala iz dneva v dan, bojni spopad. Ko je zmanjkalo hrane za vojake in živali, so prestrašeni od pogleda na rjovečega sovražnika, vsi brez boja na lastno roko pobegnili in tako je iz nevednosti vojska razpadla. To se je verjetno zgodilo leta 1053 v soteski Zygos, ki je bila meja med Makedonijo in donavskimi predali.³²

21. Tiras, bogat in plemenit, je gospodoval v mestu Bisiniano v Kalabriji. Robert Gvis kard je poskusil zavzeti mesto na silo. Ko mu to ni uspelo, je z zvijačo ujel Tirasa. To se je dogajalo leta 1053 ali 1054, ko je Robert Gvis kard bil še vodja razbojniške čete v Kalabriji in pohlepen na denar. To mu je tudi uspelo s Tirasom, od katerega je dobil veliko odkupnino. O tem poročajo tudi zahodni viri.³³

22. Mesto Otranto v Južni Italiji, ki so ga čuvali Rusi in Varjagi pod poveljstvom domačina Malapetzesa, so zasedli *Franki*, namreč Normani. Uspeli so mesto osvojiti, ker je njihov grof obljubil nečakinji Malapetzesa, ki je imela hišo tik zidin, ženitev. Premamljena z obljubami je pustila njegove vojake k sebi in ti so napravili veliko luknjo v zidovih, skozi katero so številne normanske čete stopile v mesto. Ko je videla, kaj je storila, je pobegnila;

²⁸ Michaelis Attaliotae historia, rec. I. Bekker, Bonn 1853, (= Atalijat), 44.

²⁹ Rektor, neodrejena služba, bolj nominalna kot stvarna, ki pa je prinašala velik zaslužek; obstojala je od VII–VIII st. večkrat skupno z častnim naslovom *magister*; obstoja do konca XI st. (cfr. Oikonomidès, Listes, 308).

³⁰ Skylitzes, 467/81 sqq.

³¹ Pronoitisa Vasilij je bil verjetno upravnik cesarskih posesti v temi Bolgariji, a je imel tudi vojaški položaj. Akoluthos je bil naslov poveljnika varjaške cesarske garde (cfr. Beck, Vademecum, 157, opp. 39 in 40).

³² Atalijat, 37 sqq.

³³ Gaufredus Malaterra, De rebus gestis Rogerii Calabriae et Siciliae comitis et Roberti Guiscardi ducis fratris eius, RIS², 5/1, Bologna 1925–28, 17–18.

pobegnil je tudi Malapetzes sam z ladjo in je v sovražnikovih rokah pustil ženo in otroke. Težko je datirati dogodek, ker je v XI. stoletju zgodovina Otranta zelo burna. Verjetno je bil *grof*, ki ga Kekavmen ne imenuje, Gotfrid Tarentski ter bi se padec Otranta zgodil okoli leta 1064.

23. Nikolica iz Larise je večkrat poskusil obvestiti cesarja Konstantina X. Duko (1059–1067), da se v Heladi pripravlja vstaja. Ne vedoč kaj storiti, ali ujeti vodje ali se upreti, se je odločil čakati in na skrivaj opazovati delovanje upornikov. Ti so sklenili, da ne morejo izvesti vstaje brez Nikolice, ker je ta imel svojo vojsko in trdnjavo in so ga v deželi vsi poslušali. Nikolica je končno pristal, da se postavi na čelo vstaje, katere so se udeležili Grki, Vlahi in Bolgari, to se pravi, Sloveni Tesalije. Ko so vodje prišli k Nikolici, jim je rekel: *To ni dobro. Ker, prvič, žalimo Boga in si ga delamo za sovražnika, potem cesarja, ki lahko krene proti nam z veliko vojsko in nas uniči. Razen tega, sedaj je že junij, in kako bomo opravili žetev, ko nastane nered? In ko je rekel Vlahom: Kje so sedaj vaše črede in žene? so odgovorili: V planinah Bolgarije. Ker je pri njih navada, da so črede in družine od meseca aprila do meseca septembra na visokih planinah in hladnih mestih. In jih bodo morda (je rekel) tam oropali oni, ki so očitno na strani cesarja.* Nikolica se je ponovno obrnil na cesarja ter ga zaprosil, da odpravi povečanje davkov če želi, da se vstaja umiri. Cesar je na to pristal, a ko je prišel odgovor, so ga vodje odbili. Nato je Nikolica dal ujeti vodje Vlahov in Larišanov. Drugi so se ustrašili in popustili, on pa je vodje odpeljal in jih predal *katepanu* Bolgarije. Po tem je Nikolica z izbranimi Vlahi in Larišani prebil štiri mesece svobodno v Carigradu. Končno pa so ga poslali v izgnanstvo v Amasijo, v temi Armeniakonu, od koder se je vrnil domov šele, ko je zavladal Roman IV. Diogen (1068–1071). Opis vstaje leta 1066 v Tesaliji je zanimiv iz več razlogov: etničen sestav pokrajine je mešan, vidni so elementi fevdalnega ustroja, specifični za bizantinsko družbo. fiskalizem bizantinske vlade je bil največkrat kriv za vstaje. Prvič je opisana pri Vlahih vsakoletna gonja živine iz ravnice na planine ali nasprotno, odvisno od letnega časa. Vstaja je opisana na osnovi domače dokumentacije in Kekavmen citira celo dobesedno večje dele iz pisem Nikolice.

Toparhi in akriti

Velik del opisov se tiče dogodkov na mejah cesarstva. Tamkajšnje razmere Kekavmen dobro pozna, saj je tam dolgo služboval. Vzdolž državnih mej, na zunanji strani, se razprostira pas večjih ali manjših pokrajin pod vladarjem ali knezom, ki mu pravijo *toparh* – *τοπαρχης*.³⁴ Toparh je poglavar pokrajine, ki leži v bližnjem sosedstvu bizantinske države. Ni popolnoma neodvisen, ker mora *spoštovati in ljubiti cesarja in vse njegove prijatelje*.³⁵ Kekavmen uporablja izraz toparh tudi v drugem smislu, namreč za pokrajinskega poglavarja, ki se je oddvojil od cesarstva, a od cesarja dobiva še vedno titule in službe in celo obiskuje Carigrad in dvor (glej *Zgodovinske podatke* št. 9). V enem primeru rabi izraz *filarh* (glej *Zgodovinske podatke* št. 8), verjetno, ker gre za arabskega poglavarja, v bistvu pa je to isto. Gre torej v vseh slučajih za odvisnost toparha od cesarja, ni pa lahko natančno določiti njeno vsebino. Govoriti o fevdalnih odnosih predpostavlja razlago termina, kar nosi v sebi nevarnost, da mislimo samo na oblike, tipične za zahodno Evropo. Tu ne moremo razpravljati o problemu bizantinskega fevdalizma; o tem sem govoril pred dvema letoma.³⁶ Ker pa analiziramo delo Kekavmena, bi podčrtal, da so mesta v njegovem spisu, ki govorijo o osebni podrejenosti, na osnovi katerih kaže, da gre za fevdalno odvisnost.³⁷ Da se vrnemo na odnose toparha do cesarja. Morda bi izraz *vazalni odnosi* ali *vazalna odvisnost*, recimo v širšem ali figurativnem smislu odvisne, podložne osebe ali države dal približno sliko odnosov. Njihov opis bo to potrdil ali negiral.

³⁴ Za pojmovanje meja v Bizancu cfr. J. Ferluga, *I confini dell'Impero romano d'Oriente; nozione e realtà*. Popoli e spazio romano tra diritto e profezia, Napoli 1986, 365–400.

³⁵ Strat., 77/14–15.

³⁶ J. Ferluga, *Bizantinska družba in država*, Ljubljana 1990 (= Ferluga, *Biz. družba*), 58–59.

³⁷ Strat., 3/14: če služiš cesarju ...; ib., 5/9: če služiš arhontu (namreč visokemu gospodu, veleposestniku) ...; ib., 68/7–9: on ima namreč svoje ljudi in »družino« in trdnjava in dežela ga poslušajo ...

Toparh je v diplomatskih odnosih s cesarjem, ker pošilja na dvor v Carigrad odposlance – ἀποκριτάριοι; vezan je nekako na cesarstvo, ker se smatra, da lahko odpade – ἀποστῆναι Ῥωμαίων; smatrajo ga za sovražnika, ker teži k osvajanju bizantinskih ozemelj.³⁸ Zaradi tega Kekavmen svetuje akritu, strategu na meji, kako naj se obnaša in kaj mora ukrepati. Pred vsem mora biti v svoji temi pravičen in zmeren v zahtevah, da ne bi prišlo do vstaje; do sosednjega toparha naj bo previden in naj mu ne zaupa, mora pa z njim obdržati mir in normalne odnose; prav posebno naj skrbi za trdnjave, da ga ne bi toparhovi ljudje presenetili in jih osvojili (glej *Zgodovinske podatke* št. 1, 4 in 13). Na kratko mu svetuje: *Akrit, čuvaj trdnjave in tebi poverjeno deželo in ne zaupaj sosednim toparhom, tudi če vseskozi zagotavljajo, da so tvoji prijatelji.*³⁹ Nasproti tem pripombam akritu odnosno strategu na mejah države stoji, skoraj nepričakovano, cela vrsta nasvetov toparhu, kako naj obdrži neodvisnost svoje dežele.⁴⁰ Morda lahko to pojasnimo z dejstvom, da je bil, kmalu po sredi X. stoletja, avtorjev ded toparh v Armeniji, v mestu Dvin (glej *Zgodovinske podatke* št. 1), kakor tudi, da je proti koncu istega stoletja bil njegov ded po materi poglavar neodvisne pokrajine v centralni Grčiji (glej *Zgodovinske podatke* št. 4). Če ima toparh in gospodar – τοπάρχης καὶ ἑξουσιαστής, v svoji deželi trdnjave in vasi, naj se nikakor ne da zapeljati bogastvom, častem ali največjim obljubam, da bi svojo deželo odstopil cesarju in zato dobil denar in posestva, naj na vsak način obdrži svojo deželo, tudi če je majhna in neznatna, ker je *boljše biti neodvisen prijatelj kot pokoren sluga*; naj cesarju ne laže in naj ne poskuša od njega dobiti koristi ali poklone; kot primere navaja obiska dalmatinskega toparha Dobronje in arabskega filarha Apezalraha v Carigradu (glej *Zgodovinske podatke* št. 8 in 9); če dežela leži ob morju, naj toparh odpre luke in pusti, da tam počivajo ladje, ki so prišle bodisi prostovoljno zaradi trgovine ali prisiljene od nevihte, naj bo ljubezniv s sosedi in tujci in naj vsem dopusti, da se zasidrajo v luki – toda, in sedaj sledi večna opomba Kekavmena, *zaupati jim ne smeš*; če mu akrit pošlje darila, naj jih sprejme in naj mu vrne od svojih, kar ima, naj pa ne pozabi, da je bilo to storjeno s posebnim namenom; če ne bo previden, bo akrit napadel trdnjavo ali njegovo pokrajino, zato se toparh *mora varovati bolj prijateljev kot sovražnikov.*⁴¹

Kekavmenov prispevek zgodovini Bizanca ni velik po količini, po kakovosti pa je zelo pomemben, ne samo ker osvetljuje razvoj cesarstva z novimi podatki, ki jih drugi viri ne omenjajo, ampak tudi, ker daje skoraj vedno boljše verzijo od poročil poznanih od drugod. To velja, deloma, tudi za njegove druge opise: na primer o cesarskem dvoru in centralni vladi, o življenju v provinci, o administraciji, o družini, sploh o notranji situaciji v državi. Podoba, ki jo podaja, ni sistematična, saj ni imel namena prikazati vseh številnih strani notranjega razvoja. Čeprav necelotna in nepopolna, celo tu in tam netočna, je podoba situacije v Bizancu od sredine do osmega desetletja XI. stoletja enkratna in verna.⁴²

Cesar, dvor, centralna uprava

V tako močno centralizirani državi kot je bila bizantinska, so vladar, njegova okolica, dvor in seveda sama prestolnica Carigrad bili, če ne odločilnega, vsekakor pa ogromnega pomena.

Kekavmen, ki obravnava odnos do cesarja v prvih desetih oddelkih, se v bistvu omejuje na nasvete bodisi *prvemu človeku cesarju* – πρῶτος ἄνθρωπος τοῦ βασιλέως namreč »prvemu ministru«, »premieru« bodisi neki drugi osebi na visokem položaju na dvoru odnosno v centralni upravi.⁴³ Svetujem: *naj se varuje obrekovalcev in nevoščljivcev, sam pa naj uporabi oblast, ki mu je dana, mirno in blagosrčno*; če kdo hujska proti njemu, naj govori z njim na samem in naj na tiho uredi odnose; če posreduje za prijatelja, naj to stori pametno

³⁸ Strat., 78/28; 24/27; 26/29.

³⁹ Strat., 26/10–12.

⁴⁰ Strat., 76/16–80/6.

⁴¹ Strat., 76/21–22; 77/16–18; 79/3–12; 80/5–6.

⁴² Lemerle, *Prolégomènes*, 78.

⁴³ Strat., 3/16 sqq. ampak primerjaj z Strat., 35/3–4, kjer je Tiras zelo bogat in plemenitega rodu in prvi človek dežele; torej Kekavmen rabi isti izraz tudi za poglavarja mesta in manjše pokrajine.

in spretno, redko javno in nikakor ne sme sestaviti carske listine⁴⁴ iz naklonjenosti do prijatelja ali zaradi darov; ko napeljejo v družbi pogovor na cesarja ali cesarico, tedaj umolknj popolnoma in se umakni (glej *Zgodovinske podatke* št. 6); če mu je cesar dal celo oblast naj ne bo prevzet in ne prezira cesarja, ker nekateri so na tem položaju postali brezbrizni in domišljavi in so prôpadli; naj odklanja povabila na pojedine (συνπόσια); tam je namreč mnogo blebetanja in klepetanja. Posebnega pomena je oddelek, ki govori o nalogah prvega človeka ali prvega ministra in ga tu podajam v celoti: Posebno skrbno zasleduj dogodke v mestu (namreč v Carigradu), da ti ne bi kaj ušlo! Povsod in vedno imej svoje zaupnike pri vseh združenjih in cehih (τὰ συστήματα); kakor hitro se kaj pripeti, moraš biti o dogodku obveščen. Prav tako ti ne sme ostati prikrito nič, kar bi se utegnilo zgoditi v obmejnih predelih ali v provincah v notranjosti dežele. Ne čakaj, da se odposlanec (sel) naspi ali odpočije; sprašuj ga na samem. Med odposlanci so ljudje, ki po naravi niso posebno zgovorni, ki pa bi morali sporočiti zelo pomembne zadeve, pa nimajo poguma, da bi to storili.⁴⁵

Zadnji del Kekavmenove knjižice, pravzaprav poseben del, ki nosi naslov: Svarilen govor za cesarja – Λόγος νουθητικὸς πρὸς βασιλέα, je napisan iz druge perspektive. Kekavmen sam to na začetku poudarja: Od časa do časa, nekateri pravijo, da cesar ni podrejen zakonu, ampak da je sam zakon; to isto trdim tudi jaz. Vse kar naredi in da kot zakon je dobro narejeno in temu se pokorimo. Če pa reče: popij strup ali skoči v morje in ga preplavaj, tega ne boš storil. Iz tega sledi, da je cesar človek, ki je podrejen božjim zakonom. Zato torej pišemo ta-le spis (γραφή) za naše bodoče pobožne in Kristusa ljubeče cesarje. Nemogoče je tu ponoviti Svarilen govor v celoti, omejil se bom na najvažnejše. Bog je postavil cesarja na prestol in ga napravil takorekoč za Boga na zemlji, da dela in stori kar hoče in zato morajo biti njegovi postopki in dela polni modrosti in resnice in pravica naj bo v njegovem srcu. Cesar mora biti vzdržan in previden do onih, ki pridejo z lažnimi pritožbami in mora vsako zadevo dati natančno preiskati; njegova dobrotelost naj bo razumna in naj velja onim, ki jo zaslužijo; prav posebno mora skrbeti za vojake; tujcem naj ne da visokih titul ali važnih komandnih položajev – tu se sklicuje na primere Petra (glej *Zgodovinske podatke* št. 3), Senaherima (glej *Zgodovinske podatke* št. 7) in Haralda Hardradija (glej *Zgodovinske podatke* št. 10). Ne ukrepa naj na škodo Carigrada in dežel, ki so mu podložne, tudi ne proti vojski; ampak naj bo vsem oče in mu bodo iskreno služili; kajti, kakor piše avtor dobesedno, nimaš opravka z neumnimi ampak s pametnimi ljudmi, ki razmišljajo in vedo ali so dobili dobro ali hudo; ljudem, ki so mu podrejeni (οἱ κεῖνοι ἄνθρωποι τοῦ κράτους σου),⁴⁶ naj ukaže, da nikomur ne delajo krivice in da ne ščitijo hudobnih ljudi in sovražnikov resnice, ampak pomagajo onim, ki so pretrpeli krivico in so se nanje obrnili; cesar je namreč vzorec (τύπος) in zgled (ὑπογραμμός) za vse in vsi gledajo vanj in posnemajo njegovo obnašanje (πολιτεία).⁴⁷ Cesar naj ne dovoli nikomur, da se mu prilizuje, marveč naj si izbere prijatelje med tistimi, ki ga karajo. Končno avtor očita cesarju, da sedi v Carigradu kot v zaporu, in mu svetuje, naj obiše svoje dežele na Vzhodu in Zahodu, naj spozna zmogljivost vsake province in stanje njenih trdnjav, naj vzpostavi red in pravice, tako ne bo prišlo do vstaj in neredov in bo vladal mir. Dvorjani, ki so leni, mu to odsvetujejo in pravijo, da bo v njegovi odsotnosti kdo drug zasedel prestol; to je smešno, meni avtor, ker bo cesarjev zastopnik, če je sposoben in energičen, buden in bo ukrenil potrebno. Cesarji in augusti Rimljanov (αὐτοκράτορες καὶ αὐγουστοὶ τῶν Ῥωμαίων), ne samo tisti, ki so vladali v Rimu, tudi tisti v Bizancu (v Carigradu), so vedno tako mislili in postopali, tako na primer Konstantin Veliki in njegov sin Konstans, Julijan, Jovijan in Teodosij; zdaj so se mudili na Zahodu, zdaj na

⁴⁴ Cesarske listine = σιγίλιον βασιλικὸν ἢ πραιτωρικόν. Cesarski sigilion (Hrisobulon sigilion) je listina, s katero so podeljeni manjši privilegiji; cesar ni podpisoval sigilion, postavil je samo tako imenovan menologem, namreč mesec in indikt; pitakion odgovarja prostagmi, namreč upravnemu ukrepu, na katerega je cesar prav tako dajal samo menologem.

⁴⁵ Strat., 5/1–8. Beck, Vademecum, 26 je izraz prevedel z »Gilden und Zünfte« in prav tako tudi Litavrin, 125, z »cehi«. Gre za tehnični termin za cehe v prestolnici; zanje je glavni vir *Knjiga eparha*, v kateri je opisano za prefekta Carigrada veliko število mestnih cehov (cfr. Ostrogorski, *Zgodovina*, 142–143; Litavrin, 337–338; Ferluga, *Biz. družba*, 59–60).

⁴⁶ Strat., 98/21.

⁴⁷ Strat., 99/29–31.

Vzhodu, vsekakor le kratek čas v Bizancu. Tedaj je vladal mir v ogromnem cesarstvu, odkar pa je velika lenoba prišla med ljudi, ali bolje rečeno, se kot epidemija razširila, se romejskemu cesarstvu ni pripetilo nič dobrega,⁴⁸ rezimira na koncu avtor svoje misli, nasvete in svarila kakor tudi sam spis.

Provincialna uprava

Kekavmen pozna dva izraza za deželo, provinco: tema – θέμα in eparhija – ἐπαρχία.⁴⁹ Eparhija je starejši izraz iz poznorimske dobe, ki pa je bil v bizantinski provincialni terminologiji v rabi v splošnem pomenu za deželo, pokrajino, provinco. Tema je ožji, tehnični izraz za vojaško administrativno okrožje, ki je nastalo v VII.–VIII. stoletju, ko so naselili teme, namreč vojaške odrede, po novo ustanovljenih okrožjih, in zato so se tudi ta okrožja sama začela postopoma imenovati teme.⁵⁰ Izraz χώρα, dežela, okraj, pokrajina je uporabljen za bizantinsko provinco, predvsem pa za dežele zunaj cesarstva, kar se jasno vidi iz opisa srečanja stratega Dubrovnika in Stefana Vojislava (glej *Zgodovinske podatke* št. 16). Tu je namreč rečeno, da sta se dogovorila, da se srečata na sredi med temo stratega in deželo toparha – ἐν μέσῳ τοῦ θέματος τοῦ στρατηγοῦ καὶ τῆς χώρας τοῦ τοπάρχου.⁵¹ Prebivalci »tem« so po okrožju dobili ime in tako srečamo izraz θεματικός.⁵²

Dva najvažnejša uradnika v temi sta strateg – στρατηγός in sodnik – κριτής. Postavlja ju cesar in on naj jima da napotila, da pošteno upravljata deželo, ki jima je poverjena. Avtor *Svarilnega govora* pripominja, da je podoba v njegovem času drugačna, ker se uvajajo preveč visoki davki ne samo za potrebne stvari ampak tudi za popolnoma nesmiselne posle.⁵³

Strateg je predvsem vojaški poveljnik – strateg je, pravim, tisti, ki stoji na čelu in je poveljnik vojske – στρατηγὸν δὲ φημὶ τὸν ὑπερέχοντα καὶ ἐξάρχοντα τοῦ φοσσάτου.⁵⁴ Tej ugotovitve sledi vrsta nasvetov strategu kot vojaškemu poveljniku. Razen onih, ki so dani strategu na meji ali akritu, so morda najinteresantnejši sledeči: imeti mora več vrst ogleduhov (χουσάρτοι in συνοδικοί),⁵⁵ da bi bil vedno dobro obveščen o sovražniku; ogleduhe mora dobro poznati in jih vedno nadzorovati; v boj naj stopi šele, ko je dobro obveščen o sovražniku in ko nastopi ugodna prilika; naj postopa vedno razumno, pozorno, a energično, da ga ne bi grajali zaradi poguma niti zaradi dozdevnega varovanja vojakov; naj ne pozabi, da je v zasedi cela zvižaja barbarov; naj dobro pazi na dezertarje in prebežnike; naj se utabori in naj postavi svoj šotor, kakor to zahteva zemljišče, tako da pred vsem skrbi za varnost vojske; naj postavi straže na vse strani, tudi tam, kjer ne pričakuje sovražnika; naj ne podcenjuje sovražnikov, ker so barbari (ἔθνη), ker so tudi oni od prirode ostroumni in prekanjeni;⁵⁶ kot poveljnik ne sme nikoli pokazati strahu, ker bi se ta prenesel na vojake; naj vedno zaupa v Boga, v svoji in tuji deželi, noč in dan, in Bog ga bo varoval in mu pomagal proti sovražnikom; temu pa doda pa tudi ti stori svoje, bori se in ne izgublaj poguma;⁵⁷ z odposlanci sovražnika naj ravna previdno, da bi čim manj izvedeli o njegovi vojski in njegovih načrtih; če strateg želi biti spoštovan od vseh, ne bo tega dosegel z udarci in kaznimi, z darili

⁴⁸ Strat., 104/8–19.

⁴⁹ Strat., passim (cfr. sub: Res et verba notabilia).

⁵⁰ Ostrogorski, *Zgodovina*, 111–113.

⁵¹ Strat., 27/23. Cfr. Ferluga, *Dalmacija*, 100–191, 118–119.

⁵² Strat., 7/22.

⁵³ Strat., 98/15–20.

⁵⁴ Strat., 9/4–5.

⁵⁵ Strat., 9/14. Huzarji so bili v bizantinski vojski pomožni organi; obstojata dve vrsti huzarjev: »ogleduhi« – χουσάρτοι, ki jih strateg pošilja posamezno zaradi opazovanja sovražnika in συνοδικοί (v prvotnem smislu besede »sopotniki«), ki imajo iste naloge, kot prvi, a gredo v večjih skupinah, osem, devet, ali deset ter spominjajo na obveščevalne enote. V pogledu etimologije se zdi najprepričljivejše pojasnilo, ki ga je dal H. Gregoire, *Origine et étymologie de la Hanse*, Académie royal de Belgique, Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques, 5–e s., t. 40. 1–3 (1954), 18–28, da namreč izraz »huzar« prihaja iz gotskega *hansa*, v smislu čete ali oborožene »družine«, in da je iz gotskega jezika prešel v slovanske jezike kakor tudi v grški, romunski, madžarski in finski jezik (Cfr. VIINJ, III, 202, op. 22).

⁵⁶ Strat., 12/12–13 tu v smislu barbari, ampak cfr. Strat., 9/7: ἔθνος = rod, narod, plemo, a v NT: pogani, neverniki: tako je tudi Beck, *Vademecum*, 37 prevedel: barbari in na str. 32: Ungläubige.

⁵⁷ Strat., 12/26–29.

in pokloni, ampak mora biti do skrajnosti pravičen, daleč od vsakega darila in koristi, mora videti in soditi prav in ravhati s vsemi prav in enako;⁵⁸ če pa je pretrpel poraz, naj zbere čim prej ali še v istem dnevu vsaj četrtno svojih čet in naj napade sovražnika nepričakovano od zadaj ali z boka; dobro je, če strateg ne rabi tujega nasveta in o vsem odloča sam, če pa se le posvetuje z drugimi, naj bodo ti maloštevilni in zvesti, razen tega hrabri in previdni ljudje, on pa naj primerja nasvete enih in drugih in naj si ustvari od obojih svoje lastno mnenje. Temu sledi zanimiva ugotovitev: *ne boj se smrti, saj jo pretrpiš za domovino in cesarja; boj se prej sramotnega in graje vrednega življenja*. Kekavmen takoj doda, v duhu svojega gledanja na stvari: *ampak ne smeš se neprevidno in nepremišljeno izpostavljati nevarnosti, to bi namreč bilo graje vredno*.⁵⁹

Sledijo še nekateri nasveti strategu: spoznati mora, kateri med njegovimi vojaki so najbolj hrabri in neustrašni, da bi jih v sili imel pri roki; naj pazi, da vojaki lepo skrbijo za konje in orožje, sedla in stremena; če ima vojak v redu konje, opremo in orožje in je razen tega hraber, velja za dva. Če sovražnikovi odposlanci ponudijo mir, jih ne bi smel odbiti in če zahtevajo enkratno plačilo v zlatu, naj ga da, rajši kot da pride do klanja in vojnega pohoda. *Pomisli, nadaljuje naš avtor, na trpljenja svoje dežele, bodisi od sovražnika ali od naše lastne vojske, pomisli na negotovost zmage in poraza in na ponižanje vojske, in odkril boš, da je od vojne velika in neizmerna škoda*.⁶⁰ Če tisti, ki je z one strani strategovega ozemlja, zahteva, da se mu odstopi zemljišče, strateg ne bi smel na to pristati, razen če se obveže, da prizna vrhovno oblast in plača tribut – *ὑποχείριος καὶ διόφθορος σοι εἶναι*, in to samo, če je velika sila;⁶¹ tako so namreč prišli Pečenegi v Bizanc. Zato hvalevredno je, če kjerkoli v deželi, kamor pride, strateg odpravi krivice, ki jih tam ugotovi, pa naj bodo to zadeve, ki jih je zagrešila državna blagajna – *τὸ δημόσιον*, ali pa davčni izterjevalec – *πράκτωρ*, kar velja posebej za obmejne kraje; iz teh razlogov je namreč bilo izgubljenih veliko pokrajin in veliko jih je, ki so prešle k barbarom in so jih nato le-ti vodili proti bizantinski državi (glej *Zgodovinske podatke* št. 19); strateg sploh ne bi smel popuščati pred krivico. Če ima kaj prostega časa, naj čita dela o strategiji in druge knjige, zgodovinske ali cerkvene, ker bo imel od njih velike koristi.⁶² Strateg je imel namestnika – *τοποτηρητής*, kateremu Kekavmen svetuje, da je poslušen in zvest strategu.⁶³ Kekavmen pozna spremembe, ki so nastopile v provincialni upravi, ker pravilno uporablja za namestnike Sicilije, Drača in Bolgarije izraz *katepan*. Od druge polovice X. stoletja so teme postajale vedno manjše in strategji so imeli manj oblasti, medtem ko so bili ustanovljeni večji vojaški okraji pod poveljstvom *katepana*, posebno v predelih, kjer je bila velika nevarnost zunanega sovražnika ali notranjih nemirov.⁶⁴ Samo enkrat srečamo izraz *duks* – *δοῦξ*. V tem času, namreč v drugi polovici X. stoletja, je to načelnik manjše pokrajine ali celo mesta, kjer so nastanjeni najemniki; v XI. stoletju je *duks* namestnik velikega okrožja, podobno kot *katepan*.⁶⁵

Sodnika v pokrajini, v temi – *θεματικὸς κριτής* – je tako kot stratega, postavljajl cesar, običajno na tri leta. O tem zvemo iz zabavne anekdote v poglavju, kako postopati z ženo in hčerkami. V Carigradu je živel odličen in bogat človek, ki je imel zelo lepo in plemenito ženo. Cesar je hotel priti z njo skupaj in ker v tem ni uspel, je poslal moža kot sodnika v oddaljeno temo. *Po treh letih* se je vrnil domov. Tu se je našel mlad in plemenit gospod, ki se je izdajal za sorodnika njegove žene, jo pogosto obiskal in jo končno osvojil. Kekavmen svetuje sodniku, da ne hlepi po poklonih, ampak je zadovoljen s tem kar dobi po predpisih, saj ga niso poslali tja, da bi si kopičil denar. Pravično naj sodi, v strahu božjem in spoštovanju zakona. To je pravzaprav njegova osnovna naloga v temu. Razen tega je bil sodnik odgovoren

⁵⁸ Strat., 14/4–8.

⁵⁹ Strat., 16/11–14.

⁶⁰ Strat., 17/7–9.

⁶¹ Strat., 17/12.

⁶² Strat., 19/13–17.

⁶³ Strat., 13/19 sqq. Lemerle, *Prolégomènes*, 87 misli, da ne gre za namestnika stratega, ampak za poveljnika *tagem*, namreč prestolniških polkov v času, ko so v temi, kjer je namreč vojaški poveljnik strateg.

⁶⁴ Strat., 20/27; 25/25; 72/6.

⁶⁵ Strat., 96/6 in 28/25.

za izvedbo posebnih nalog — *ἐμπρεῖα*,⁶⁶ ki so se jih posebno bali, kot je bilo na pr. prenočevanje in prehranjevanje cesarskih uradnikov, ki bi prišli v temo. Pod seboj je imel sodnik notarje in druge, ki so mu služili — *λοιποὶ οἱ ἐξουπηρετοῦντές σοι*.⁶⁷

Strateg in sodnik sta dva najvišja uradnika v temi. Kekavmen jih dobro pozna, kar se lepo vidi iz obilja nasvetov, ki jim jih daje. Bralcem prikazuje državno službo — *πράττειν καὶ ἐξουσιάζειν θεμάτων* — kot božjo blagodat, ker prinaša časti in dobiček. Z druge strani svetuje strategom in sodnikom, pa tudi drugim osebam, naj službe *ne kupujejo*; kdor je namreč kupil službo, se bo potrudil, da čim prej dobi nazaj, kar je plačal, in da zraven še kaj zasluži; tudi se bo ukvarjal z umazanimi posli in tako škodoval siromakom, da bi prišel do denarja, ki ga bo uporabil zopet za poklone.⁶⁸

Veleposestnik

Človeku, ki živi zasebno in nima javnega položaja, Kekavmen svetuje, naj skrbi za svojo domačijo, ker *ni dohodka za življenje, ki bi bil boljši od obdelave zemlje* in naj si torej preskrbi obrate kakor so mlini in delavnice, vrtovi in drugo, ker prinaša dohodek vsako leto bodisi kot zakupnina bodisi kot pridelek; naj posadi razne vrste dreves in rastlin, ki dajejo sadove brez vsakoletne obdelave, pa bo tako mirno in udobno živel; naj ima tudi domačo živino kot vole za oranje, prašiče, ovce in druge živali, ki rodijo vsako leto, rastejo in se množijo. Tako bo imel bogato in obilno mizo in bo v tem užival.⁶⁹ Priporoča mu pa dalje, da pazi na služinčad, da mu ne pojedjo zaslužka, ker lahko ostane brez denarja in bo tako prisiljen iskati posojilo. Tega bo zelo težko dobil in če ga bo dobil, bo upnik zahteval varščino, vzel visoke obresti in obresti od obresti, ko pa ne bo mogel vrniti posojila, ga bo vlekel na sodišče. Svetuje mu tudi, naj ne daje poročstva, ker bo tu imel samo zgubo. Kekavmen pravi na koncu, da bi lahko o tem še mnogo povedal, ampak *da to zadostuje, če si pri zdravi pameti*, in nadaljuje, *pametnemu človeku zadostuje, tako pravijo, ena sama beseda, nespametnega ne poučijo niti sama dejstva*.⁷⁰ Zaradi materialnih skrbi naj ne pozabi na duševne potrebe: naj gre na vsa bogoslužja, če je to mogoče, in naj moli nočno molitev in vsaj en psalm; tudi miloščine naj da, ker ne bodo izgubljene. Nikakor naj se ne loti davčne službe, ki prinaša obilnost — *περισσοπρακτορία*,⁷¹ da ne bi izgubil svojega kruha in zapustil naslednikom namesto lepe dediščine skrbi in brezkončne neprilike; tudi če ga hočejo prijatelji in žena prepričati, naj vzame vsaj nižje mesto v davčni ali mestni upravi, naj to odločno odbije — *ἐκπροσωπικὴν ἢ ἀρχοντίαν ἢ τὸ βασιλικὸν τῆς πολιτείας*.⁷²

Družina, žena, otroci in druge osebe

Nemogoče je prikazati vse, kar je Kekavmen obravnaval v svojem spisu. Tu bi se omejil samo še na družinske odnose in delno na one do prijateljev ali ožje družbe. O vsakdanjem življenju v Bizancu vemo relativno malo, tako da so ti oddelki spisa, ker govorijo o odnosih med ljudmi, posebno zanimivi.

Kekavmen svetuje bralcu, naj vselej pazi na ženo in hčeri, da se ne bi pred svetom osramotil. Če mu prijatelj iz drugega mesta pride na obisk, naj ne stanuje pri nem, ker bo ta-le dvoril ženam v njegovi hiši in, če tudi brez uspeha, se bo pred drugimi hvalil,⁷³ spominja bralca na primer, ko je cesar poslal sodnika v temo, da bi pridobil njegovo ženo, in kako je

⁶⁶ Strat., 43/25–26 in 7/1–4.

⁶⁷ Strat., 7/10.

⁶⁸ Strat., 47/1–5 in 59/10–28.

⁶⁹ Strat., 36/10–23; 51/16–20.

⁷⁰ Strat., 37/30–32; 51/15–20.

⁷¹ Strat., 39/9. Izraz sem prevedel kot »obilnost«, ker gre za več —*perissos*— od onega, kar prinaša davčna služba — *praktoria*; Beck, *Vademecum*, 76: ungerechte Steuererhebung; Litavrin, 195: »odkup davkov« in v op. 566, pravi da gre morebiti za veliko vsoto, ki jo je nekdo dal za odkup davčne službe.

⁷² Strat., 40/4–5. Beck, *Vademecum*, 77: Stellvertretung oder Das Archontenamt oder das kaiserliche Kommissariat in unserem Gemeinwesen; Litvarin, 197 in opp. 584, 585, 586 in 587: *ekprosopiki* (*dulia* ?) = služba pomočnika praktorja, pred vsem za finance in davke; *politeia* je fiskalno okrožje.

⁷³ Strat., 42/26–43/11.

po njegovi vrnitvi mlad hišni prijatelj uspel tam, kjer se cesarju ni posrečilo. Hčere in sinovi naj ga spoštujejo, on pa naj jih spoštuje in ne prezira, tudi če so mladi; *kakor se bodo od njega naučili, tako bodo sami postopali!* Naj spoštuje staro in mlado in če pride v cerkev, naj ne gleda radovedno, kaj so lepe žene, ampak ponižno v smer oltarja.⁷⁴ Sinove in hčere naj kaznuje samo on, ne kdo drug, in to ne s šibo, ampak z besedo; v svojem domu naj ne bo neprijazen, ampak naj ga v družini v ponižnem strahu spoštujejo. *Kdor se boji, je razumen; boj se tudi ti oblasti; strah je koristen.* Za dom je treba skrbeti, da imajo najprej vse potrebno, šele potem nepotrebno; od naravnih potreb živimo, nepotrebne so dragocene posode, nove preproge, zlata ležišča in drugo.⁷⁵ Kdor je pokopal ženo, je izgubil polovico in še več svojega življenja, če je bila dobra; če je pameten, bo skrbel za otroke in v domu bo vladal mir; drugi išče novo ženo in mu to prinese same nesreče: lahko najde tako, ki mu vse razbije; z drugo, ki je bila sama vdova, jočeta v prvi poročni noči vsak za svojim pokojnikom; če dobijo otroke, se kregata od jutra do večera. Avtor sklepa: *srečen je tisti, ki se tega izogiblje.*⁷⁶ Avtor pride še večkrat na žensko temo. Zdi se mu, da je nevarno, kregati se z ženami, še bolj nevarno pa se z njimi spoprijateljiti; eno in drugo konča s škodo. Prav tako svetuje bralcu, da se ne krega z bratom, tudi če je nastal vtis, da je od njega oškodovan, a naj ga brani, če ga drugi napadajo. Tudi na sorodnike naj ne pozabi, če ne želi, da Bog pozabi nanj.⁷⁷ S prijatelji naj bo previden in pred vsem naj jim ne zaupa;⁷⁸ to velja posebej za sovražnika, s katerim naj nikakor ne potuje, če pa ga slučajno sreča na poti, naj se takoj loči od njega. Na poti naj bo previden pri prehodu rek, posebno na lesenih mostovih zaradi trohnelega lesa, naj se ne vsede pod visečo steno ali v podnožje gore, ker ga skala lahko ubije.⁷⁹ O zdravnikih ima zelo slabo mnenje, ki ga tu, ker je zelo zanimivo, podam v celoti:

*Moli, da ne padeš v roke zdravniku, čeprav je ta še tako pameten! V vsakem primeru ti bo predpisal napačno. Če je tvoja bolezen nepomembna, jo bo napihnil, in trdil, da rabiš drage zdravilne rastline. »Prav gotovo te bom ozdravil!« Če mu daš denar, bo dejal, da ne zadošča za nakup. Nato prejme denar znova. In ker bi se ob tebi želel pozdraviti prav on, ti bo svetoval jedi, ki ne bodo pomagale pri zdravljenju tvoje bolezni, to bolezen bo samo še izzval. Nato te bo zdravil še naprej in podaljševal tvoje bolečine; in tako bo vedno znova delal in ti jemal tisto, kar sam potrebuješ, zate pa se bo komaj brigal. Če torej nočeš pasti v roke zdravniku, se opoldan do sitega najej ter bodi vzdržen pri večerji, da ne obremeniš želodca. In če si zares bolan, tedaj si uredi zdravljenje s postom, pa boš ozdravel tudi brez zdravnika. Upoštevaj vzroke bolezni! Če si zbolel zaradi mrazu, se pobrigaj, da ti bo toplo, če si se prenajedel, preidi k postu; če si opešal, na primer zaradi vročinske kapi, se odpočij in tako boš z božjo pomočjo zopet zdrav. Nikoli si ne polagaj obkladkov na telo! Če kljub temu uporabiš obkladke, ti bo morda pomagalo dva ali tri dni, ali pa en teden, nakar bo brez haska. Tako ne pij zdravil ali drugih zvarikov! Poznam mnogo ljudi, ki so zaradi takšnih napitkov umrli; lahko jih imamo za samomorilce. Če pa hočeš piti nekaj, kar pomaga tvojemu želodcu, tedaj pij pelinkovec! Če si bolan na jetrih, pij rabarbaro in nič drugega! Napitki so namreč zelo škodljivi, posebno za mlade ljudi. Enkrat na leto naj ti puščajo kri, v februarju, maju in septembru, odpočij se in to naj bo dovolj! Če pa gre za bolezen, je za puščanje krvi vsako obdobje pravilno.*⁸⁰

Da je nezaupnost tipična črta Kekavmenovega značaja potrjuje cela vrsta njegovih nasvetov in to večkrat ponavlja. Tako pravi na primer: *Želim, da ljubiš vse, a da nikomur ne poveš svoje tajne. Tako boš popolnoma brez nevarnosti. Če pa nekomu zaupaš v skrivnost, postaneš njegov sluga, in on ti bo škodil in bo postal prevzetan in ti se mu ne boš upal ugovarjati.*⁸¹ Na drugem mestu opozarja bralca, naj nikakor ne prisega, bodisi da gre za

⁷⁴ Strat., 47/6–3.

⁷⁵ Strat., 51/8–15.

⁷⁶ Strat., 55/30–56/30.

⁷⁷ Strat., §§ 101, 102, 112, 125, 121, 124, 128, 131, 132, 143, 145, 146.

⁷⁸ Strat., §§ 104–110, 114–116, 118, 143, 145, 160.

⁷⁹ Strat., 46/18–31.

⁸⁰ Strat., 53/7–31.

⁸¹ Strat., 44/9–12.

pravično ali nepravično stvar, ker bo na vsak način pretrpel škodo; in znova piše: *srečen je tisti, ki ni prisegel*.⁸²

Njegova nezaupnost ima, z druge strani, tudi pozitivne aspekte. Po pravici smatra, da je neumen in omejen, kdor zaupa vedeževalcem, tudi če se dela, da premišljuje. V zemlji ležijo skriti mnogi zakladi. Če bi vedeževalec vedel, kje so, bi jih sam izkopal. Razlagalci sanj, opazovalci ptičjega leta, tisti, ki molijo za ozdravljenje, in tisti, ki čitajo iz roke, so vredni toliko, kolikor je vredna znanost (ἐπιστήμη), katere privrženci so. *Za njimi ne stoji prav nič*.⁸³ Priporoča tudi, da se ne nosi amulet, ampak samo sveta ikona ali relikvija svetnika; svetuje nikakor ne verjeti sanjam, tudi če gre za sveto stvar; kdor tako postopa, bo varen, mnogi pa so zaradi tega propadli.⁸⁴

Kaj lahko končno rečemo o Kekavmenu in njegovem spisu? Bil je vojak, general, ki je mnogo doživel na deželi, predvsem na mejah cesarstva, daleč od dvora; služba in življenje sta ga naučila, da je postal nezaupljiv – to je prav gotovo glavna črta njegove osebnosti in njegovih nasvetov. Prav tako prevladuje pri njem zdrav človeški razum glede na spoštovanje državne hierarhije, na odnose med ljudmi, bodisi v državni službi ali v zasebnem življenju, na vero in praznovanje. Prednost daje družini in domu in obdelavi zemlje, ki mu omogočajo mirno in samotno življenje. Kot vsi drugi v tem času je tudi on pobožen in hodi redno v cerkev, trudi pa se, da to ne bi bil samo površinski pojav, temveč resničen in iskren občutek. Kekavmen je bil pripadnik višjega sloja in zato je podoba družbe na deželi predvsem takšna, kakršno je videl iz svoje perspektive. O nižjih slojih zvemo relativno malo, vendar več kot iz drugih virov. Mislim, da je bil fevdalni gospod in da slika nove, fevdalne odnose – vendar, kot smo videli, obstoje v tem pogledu v modernemu zgodovinospisju različna mišljenja. Težko je reči, ali so vsi ali večina pripadnikov njegovega sloja gledali na družbo in državo tako kot on; vsekakor moramo upoštevati osebnost in njen značaj, temperament in nagnjenja. Ker nimamo drugih virov, ki bi o tem govorili, ostane vprašanje odprto. Vsi oni pa se ujemajo v spoštovanju družbeno-političnega sistema ali, z drugimi besedami, če kritizirajo družbeni, gospodarski in državni ustroj, nikakor ne mislijo na njegovo ukinitve ali zamenjavo z drugim, boljšim in pravičnejšim. Cesarstvo, tako kot je, je od Boga dano, je odsev nebeškega cesarstva, cesar je vikar in zastopnik Boga na zemlji. Zato tudi Kekavmen odkrito in naravnost trdi, da se *nikoli nihče ni drznil upreti cesarju in poskusil rušiti mir v Romaniji (v Bizancu), ne da bi pri tem sam ne propadel, ker (piše par vrstic pozneje) cesar, ki sedi v mestu Konstantina (namreč v Carigradu), vedno zmaguje*.⁸⁵ To pa ne zmanjšuje pomena in važnosti Kekavmenovega spisa kot edinstvenega vira ne samo za XI. stoletje, temveč tudi v celi bizantinski književnosti. Znatno je namreč dopolnil in obogatil podobo važne dobe v razvoju Bizantinskega cesarstva na politični, gospodarski, kulturni in prav posebno na privatni družinski ravni.

⁸² Strat., 55/11–15.

⁸³ Strat., 60/1–5.

⁸⁴ Strat., 50/11–14.

⁸⁵ Strat., 73/26–28 in 74/2–3.

Zusammenfassung

DAS BYZANTINISCHE LÄNDLICHE GEBIET IN DEN »ERINNERUNGEN UND RATSCHLÄGEN« EINES THESSALISCHEN GROSSGRUNDBESITZERS DES 11. JAHRHUNDERTS

Jadran Ferluga

Beim Tode des Kaisers Basilios II. (1025) schien das Byzantinische Reich den Höhepunkt seiner politischen und militärischen Macht erreicht zu haben. Unter seinen Nachfolgern erlebte die Residenzstadt zwar eine kulturelle Blütezeit, doch die militärische Macht des Kaisertums nahm ab. Massenerhebungen des Volkes sowie Aufstände der Generäle waren Begleiterscheinungen dieser Krisenzeit.

Der Machtkampf im Reich dauerte bis zum 8. Jahrzehnt des 11. Jahrhunderts. In diesem Rahmen werden hier die »*Erinnerungen und Ratschläge*« Kekavmens aus Thessalien vorgestellt. Mit seinem Werk setzten sich G. B. Vasilevsjkij, V. Jernstedt, M. Giony, H. G. Beck und P. Lemerle auseinander. Die Handschrift, die aus zwei Teilen besteht, ist aller Wahrscheinlichkeit nach in ihrer Gesamtheit ein Werk von Kekavmen. Der erste und zweite Teil enthalten außer militärischen Ratschlägen und Beschreibungen von Ereignissen viele Reflexionen über das Alltagsleben auf dem Lande im 11. Jahrhundert. Die Grundlage dafür bilden Familiendokumente und Erfahrungen, die der Autor in der Umgebung seines Heimatortes, im Innern des Reichs und an dessen Rand sammelte.

Die Familie stammt einerseits aus Grusien, wo der Großvater des Autors ein *toparch* war, später Strateg in Larisa in der Provinz Helada. Sein Vater lebte auch in Konstantinopel. Kekavmen nahm an den Balkankämpfen teil und war in Konstantinopel Zeuge der Absetzung von Michael V. Kalafat. Er war Angehöriger der militärischen feudalen Provinzaristokratie.

Erwähnt oder eingehender dargelegt als in anderen Quellen ist eine Reihe von historischen Ereignissen auf dem Balkan, in Süditalien und im Nahen Osten. Die Analyse der persönlichen Unterwerfung, wie sie Kekavmen schildert, zeigt, daß es sich um eine Art feudalen Vasallitätsverhältnisses handelt. Beschrieben und analysiert sind auch die Beziehungen zwischen Kaiser, Hof und zentraler und provinzieller Verwaltung. Kekavmens Schrift enthält Ratschläge für den Kaiser, hohe Beamte und andere. Neben dem hohen moralischen Standpunkt ist auch die Auffassung charakteristisch, die immer Vorsicht gebietet sowie anrät, sich nicht unnötig zu exponieren.

Kekavmen war zweifelsohne Angehöriger einer höheren Schicht. Bei seiner Beurteilung der Gesellschaft muß man auch seinen Charakter, sein Temperament und seine Neigungen mitberücksichtigen.

KRONIKA

Časopis za slovensko krajevno zgodovino

Sekcija za krajevno zgodovino Zveze zgodovinskih društev Slovenije že vse od leta 1953 izdaja svoje glasilo – »Kroniko«. Revija je ilustrirana in poleg poljudno-znanstvenih prispevkov iz slovenske krajevne zgodovine pogosto objavlja tudi razprave in članke, ki po svoji problematiki presegajo ozke lokalne okvire. »Kronika« ima namen popularizirati zgodovino in zato poroča o delu zgodovinskih ustanov in objavlja ocene novih knjig, pomembnih za slovensko zgodovino.

»Kroniko« lahko naročite na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 2/I. Po izredno ugodnih cenah so na razpolago tudi večinoma vsi starejši letniki revije.

V seriji »**Knjižnica Kronike**« so doslej izšle naslednje publikacije:

- Milko Kos, SREDNJEVEŠKA LJUBLJANA, topografski opis mesta in okolice (1955), 96 strani.
- Igor Vrišer, RAZVOJ PREBIVALSTVA NA OBMOČJU LJUBLJANE (1956), 72 strani.
- Vlado Valenčič, SLADKORNA INDUSTRIJA V LJUBLJANI (1957), 68 strani.
- Sergij Vilfan – Josip Černivec, ZGODOVINA LJUBLJANSKE MESTNE HIŠE (1958), 128 strani.
- Peter Vodopivec, LUKA KNAPELJ IN ŠTIPENDISTI NJEGOVE USTANOVE (1971), 104 strani.